

belirtilen miktarları ve tesbit edilen fiyatları İstanbul'a gönderirlerdi. Böylece kapalara gelen zahire miktarı bu belgelerle karşılaştırılır, bir uyuşmazlık görüldüğü takdirde ilgililer için soruşturma açıları. Yağ ve bal kapanı tâcirlerinin üretim bölgelerinden mal satın almakla görevli ortaklarının yaşlanması veya ölmesiyle ortaklık bozulurdu. Tâcirler de yeni ortaklık akdi için Dîvân-ı Hümâyûn'a başvurulardı.

III. Selim döneminde İstanbul bal kapanında ve Galata yağ kapanında yeni düzenlemeler yapılmış, kapan tâcirlerinin içinden dürüst ve güvenilir kişilerden nâzır tayinine başlanmıştır. Bu nâzırın başlıca görevleri, öncelikle İstanbul'a istenilen miktarlarda zahire getirilmesini temin etmek, kapan tâcirleri arasında çıkması muhtemel anlaşmazlıkları önlemek, kapanlardaki zahirelerin belirlenen narh üzerinden satılıp satılmadığını denetlemek, fiyatlara uymayanları uyarmak, uyarılara aldmıyanları hükümete şikâyet etmektir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tarama Sözlüğü, Ankara 1969, IV, 2245-2246; Derleme Sözlüğü, Ankara 1974-75, VII, 2277; VIII, 2630; BA, HH, nr. 4627; BA, Cevdet-İktisat, nr. 327, 662; BA, Cevdet-Eyâlet-i Mümtâze, nr. 125; BA, KK, nr. 67, s. 432, 508; BA, Zehâir Defterleri, nr. 15; İstanbul Müftülüğü Şer'îyye Siciller Arşivi İstanbul Kadılığı Sicili, nr. 65, vr. 69; Mecelle-i Umûr-ı Beledîyye, I, 799 vd.; Osman Nuri Ergin, İstanbul Şehreminleri, İstanbul 1927, s. 84; Barkan, Kanunlar, s. 16, 17, 46, 114, 136, 137, 162, 178, 196-197, 211, 213, 218, 222, 335, 350, 394; Mübahat S. Kütükoğlu, Osmanlılar'da Narh Mûessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri, İstanbul 1983, tür.yer.; Lütfi Güçer, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında İstanbul'un İaşesi İçin Lüzumlu Hububat'ın Temini Meselesi", İFM, XI/1-4 (1949-50), s. 410; Yavuz Cezar, "Osmanlı Devleti'nin Mali Kurumlarından Zahire Hazinesi ve 1795 (1210) Tarihli Nizamnamesi", Toplum ve Bilim, sy. 6-7, İstanbul 1978, s. 139; Salih Aynural, "18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kapan Tüccarları", TDA, sy. 80 (1980), s. 207-214; E. Wiedemann, "Kapan", İA, VI, 198; Nihal Atsız, "Kapan", TA, XXI, 224; Pakalın, II, 164-165, 166.

SALİH AYNURAL

KAPARO

Pey veya pişmanlık akçesi.

Arapça'daki karşılığının arabûn, urbûn, urbân, urubûn, rabûn şeklinde çeşitli telaffuzları varsa da ilk iki okuyuş daha yaygındır. Aslı muhtemelen Ugaritçe "teminat" anlamındaki arbn olan kelimenin Feni keçe'si arab, Akkadca'sı urubânu, İbrânice'si arbon, eski Ârâmîce'si arabâdir.

Latince'ye arra, arrha, arrabo ve arrhabo, Grekçe'ye arrabon, arrabonos ve arrabon olarak intikal etmiştir. Kelimenin İtalyanca'sı caparra olup Türkçe'ye kaparo şeklinde geçmiştir. Arapça'daki müs-kân da aynı anlamda kullanılır.

Arabûn sözlükte "ön ödeme, pey akçesi, bağlanma parası" gibi anlamlara gelir. Klasik İslâm hukuk terminolojisinde satım veya icâre akidinde müşterinin, sözleşmeyi tamamlaması halinde toplam fiyattan düşülmesi, feshetmesi durumunda ise akidden dönmenin karşılığında yaptırım özelliğini de taşıyan bir hibe olarak mal sahibinde kalması şartıyla yaptığı ön ödemeye denir. Bu şartla yapılan satışa Arapça'da "bey'u'l-urbûn" veya "el-bey' bi'l-urbûn" adı verilir. Borçlar hukuku konusu olan kaparo akde tarafların ittifa-kıyla katılan fer'î bir edimdir. Türk Borçlar Kanunu'na göre (md. 156) ön ödemeye, akdin in'ikadının hârici bir delili olmak ve bunun ispatını kolaylaştırmak için yapılmışsa "pey akçesi", akidden cayma hakkını elde etmek amacıyla yapılmışsa "pişmanlık akçesi" adı verilir.

Kur'an'da genelde ticaretin ve hukukî işlemlerin, özelde ise alım satımın esasına ilişkin bazı açıklamalar bulunsada kaparolu satış konusuna temas edilmez. Hadis mecmualarında hem cevazı (İbn Ebû Şeybe, V, 7) hem de câiz olmadığı (el-Muva'tta, "Büyû", I; Müsned, II, 183; İbn Mâce, "Ticârât", 22; Ebû Dâvûd, "Büyû", 67) yönünde rivayetler yer aldığından bu satım türünün sünnetteki hükmü de açık değildir. Konunun ilk dönemlerden itibaren fakihler arasında tartışılması, akdin feshedilmesi halinde yapılan ödemenin alıcıya iade edilmeyip satıcıda kalmasına İslâm hukukunun genel ilkeleri içinde tatminkâr bir cevabın bulunamayışıdır. İslâm hukukunda isimsiz akid anlayışının hâkim olması, mümkün olduğu sürece tarafların rızâsının korunması ve akdî şartlara uyulması ilkeleri kaparolu satışa onay vermeyi gerekli kılsa da ribâ ve garar yasağı, emeğe ve riske dayalı kazancın korunup sebepsiz iktisabın önlenmeye çalışılması karşı görüşü desteklemektedir. Bunun için kaparolu satış günümüzde de İslâm hukukunun canlı bir tartışma konusu olma hüviyetini korumuştur.

İki tarafa borç yükleyen akidlerin (mu-âvazât) her birinin kaparo şartıyla yapılması mümkündür. Ancak klasik fıkıh literatüründe bey' akdi borçlar hukukunun model akdi olarak işlendiğinden kaparo konusu da bu bölümün fâsid veya bâtil satım akidleri veya akidle ilgili şartlar ko-

nusu içinde ele alınmış ve burada geliştirilen yaklaşımın diğer akid türlerine de teşmil edilmesi istenmiştir. Bu konuda Hanefiler'den ziyade diğer üç mezhebin literatüründe ayrıntılı bilgilere rastlanır.

Müşterinin akidden cayması halinde kaparonun kendisine iade edilmesi şartıyla akidleşmesinin cevazında ihtilâf yoktur. Ancak bu şartla yapılan sözleşmenin sıhhati için muhayyerlik süresinin belirlenmesi gerekli görülür. Alıcının akidden cayması durumunda verdiği kaparonun yanması, yani satıcının mülkiyetine geçmesi şartıyla akidleşmesi ise, sahâbe döneminden itibaren fakihlerin çoğunluğu tarafından câiz görülmemiştir. Abdullah b. Abbas, Hasan b. Ali, Leys b. Sa'd, Evzâî, Süfyan es-Sevrî, Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Zeydiyye mezhepleri, Hanbelîler'den Ebû'l-Hattâb bu görüşü paylaşmaktadır. Bu tür bir işlemi Hanefiler fâsid, diğerleri bâtil sayar.

Kaparolu satışı câiz görmeyenler bu görüşlerini kıyasa aykırılık, iki fâsid şart (rûcû muhayyerliği ve hibe), akdin bâtil olmasını gerektiren riskli belirsizlik (garar), satıcı açısından insanların mallarını bâtil yolla yeme (el-Bakara 2/188; en-Nisâ 4/29), haksız iktisap, karşılıksız menfaat, belirsiz muhayyerlik gibi sakatlıkların bulunmasıyla açıklarlar. Şevkânî'ye göre hadisler çelişince yerleşik usul kaidesi gereği yasağı bildiren ibâha bildirene tercih edilir (Neylû'l-evât, V, 173). Bu gruba göre kaparonun malın satışını geciktirip bekletmenin karşılığı sayılması sahih değildir. Dolayısıyla böyle bir akid tamamlanmadığı takdirde kaparo müşteriye iade edilmelidir. Alıcı akdi tamamlamayı seçse bile fakihlerin çoğuna göre baştan bâtil olduğu için hüküm değişmez, akid feshedilir. Alıcının elinde iken zayı olan malın da kabzedildiği günkü kıymeti üzerinden tazmin edilmesi gerekir.

Şâfiî mezhebine göre kaparonun satıcıya bırakılması şartı önceden konuşulmasına rağmen akidleşme esnasında zikredilmezse satış işlemi geçerlidir. Hanefiler'in şartla ilgili görüşlerinden, müşterinin cayması halinde kaparonun satıcıya bırakılmasının faize benzeyen ve satıcı için karşılıksız menfaat içeren şartlardan olduğu sonucuna ulaşılabilir. Ancak başlangıçta Şâfiîler gibi düşünerek yeni bir akid görünümünde olan veya tek taraflı menfaat sağlayan şartları akdin muktezâsına aykırı kabul eden Hanefiler'in tarihî seyir içerisinde bu görüşlerini yumuşattıkları ve sonuçta naslara muhalif olmamak kaydıyla örf ve teamülde mevcut

KAPARO

şartlarla yapılan satım akidlerini istihşanen câiz saydıkları da bilinmektedir (meselâ bk. *Mecelle*, md. 188).

Kaparolu akdi Abdullah b. Ömer, Zeyd b. Eslem, Nâfi' b. Abdülhâris, Mücâhid, Hasan-ı Basrî gibi sahâbe ve tâbiîn âlimleriyle genelde Hanbelîler câiz saymıştır. Ahmed b. Hanbel'e göre Nâfi' b. Abdülhâris, Safvân'ın evini hapishane olarak kullanılmak üzere Halife Ömer adına kaparolu satın almıştır. Akid tamamlanınca da ödemeyi fiyata mahsup etmesi işlemin cevazı yönünde bir sahâbe uygulaması sayılır. Hatta Hanbelîler bu hususta sahâbenin sükûfî icmâinin oluştuğunu ileri sürerler. Ancak çoğunluk bu hadisede akidden cayılmadığı için halifenin kaparoyu satıcıya terkedip etmeyeceğinin belli olmadığı, bu sebeple olayın kaparo lehinde bir delil sayılmayacağı görüşündedir.

Kaparoyu câiz görenlerin hareket noktası yasaklayan hadislerin senedinin zayıf olduğu ve onlardan böyle bir yasağın çıkmadığı, kaparo şartının sebepsiz zenginleşme değil beklemenin karşılığı ya da akidden caymayı önleyici yaptırım niteliği taşıdığı, akidlerde mubahlığın asıl olup imkân ölçüsünde şartlara riayetin gerektiği gibi hususlardır. İbn Sîrîn, bir kimse'nin kira bağlantısı yaptığı nakliyeciyeye, "Bineğini hazırla, seninle şu tarihte yola çıkmazsam 100 dirhem vereceğim" demesi durumunda ikrah altında olmaksızın kendisi aleyhine koştuğu bu şarta uyması gerektiği kanaatinde (Buhârî, "Şurût", 18). Ayrıca Saîd b. Müseyyeb ve İbn Sîrîn, müşterinin satın aldığı malı daha sonra satıcıyla anlaşarak ilâve bir ödemeyle birlikte geri vermesinde sakınca görmeyiz. Alışverişin peşin yapılması durumunda yukarıdaki bu işlemin cevazında görüş birliği vardır. Ahmed b. Hanbel'e göre kaparolu satış bu muâmelelere kıyasla sahihtir. Mâlik, nakitle nakdin takası gibi olup faize yol açabilecek bazı vadeli satış türlerinde buna cevaz vermez (*el-Muvaṭṭaʿ*, "Büyû", 1).

Çağdaş İslâm hukukçularının genel eğilimi de Hanbelî mezhebinin görüşü doğrultusundadır. Meselâ İslâm Konferansı Teşkilâtı'na bağlı İslâm Fıkıh Akademisi'nin (*Mecmau'l-fikhi'l-İslâmî*) 1994 yılında Bruney'de yaptığı sekizinci dönem toplantısında konu etraflıca ele alınmış, sunulan tebliğler ve yapılan müzakereler sonunda, kaparolu satışın satım ve icâre gibi akidlerde cârî olmakla birlikte bedellerden birinin veya ikisinin birden peşin tesliminin gerektiği selem, ribevî malların değişimi ve sarf gibi işlemlerin tabiatı

gereği bundan müstesna olduğuna işaretiler edilip kaparolu satışın muhayyerlik süresinin sınırlandırılması kaydıyla ilke olarak câiz olduğu, akid yapılırsa kaparonun bedele mahsup edileceği, müşteri akidden caydığında ise satıcının hakkı olacağı yönünde bir karar benimsenmiştir (*Mecelletü Mecma'i'l-fikhi'l-İslâmî*, VIII/1 [1994], s. 793). Bu yaklaşıma göre muhayyerlik hakkı karşılığında pişmanlık akçesi yatırma şartı haramı helâl, helâli haram kılıcı olmayıp, "Müminler şartlarına bağlıdır" (Buhârî, "İcâre", 14; Ebû Dâvûd, "Akziye", 12) hadisiyle konan umumi ilkenin kapsamına girer. Kaparolu sözleşme de akidlerde mubahlığın ve şartlara riayetin asıl olduğunu bildiren âyetlerin (*el-Bakara* 2/275; *el-Mâide* 5/1) umumi hükmüne tâbidir. Bu nasları tahsis ettiği ileri sürülen hadisler çelişkili ve zayıf olmaları bakımından tahsis edici ve yasaklayıcı özellik taşımazlar. Kaparoyu fahiş garar içeren bir şart veya soyut beklemenin karşılığı olarak görmek de doğru değildir. Üstelik satışta vade farkının cevazı, beklemenin karşılığında ek bedel almanın mutlak haram olmadığını gösterir. Müşterinin cayma ihtimalinin doğurduğu garar başka meşrû muhayyerlik türlerinde de mevcut olup karşılıklı rızaya dayalı, önemsiz ve zararsızdır. Ayrıca satıcı bağlantı yaparken ve bu ihtimali hesaba katarken müşteri de iki tercih karşısındadır: Akdi tamamlayıp kaparoyu fiyata mahsup ettirmek veya onu kaybetmeyi çıkarına daha uygun görerek akidden caymak. Aslında muhayyerlik müddetinin sınırlı tutulması garar sorununu çözecektir.

Şüphesiz günümüz İslâm ülkelerinde bu eğilimin hâkim olmasında ve bu yönde kanunlaştırılmaya gidilmesinde toplumsal ihtiyaç ve teamülün zorlamasının, kaparolu satışın mal ve döviz fiyatlarında âni ve önemli değişimlere açık ekonomilerde akidden vazgeçilmesinin satıcıya vereceği zararı azaltıcı veya telâfi edici bir rol üstlenmesinin, böylece ticarî hayata belli bir güven ortamı oluşturmalarının da payı vardır. Klasik doktrindeki çoğunluğun görüşüne bağlı kalan ve bunun için de kaparolu satışa câiz görmeyen Sudan gibi ülkelerde ise satıcının akidden vazgeçilmesinden doğan zararını tazmin edilmesini öngören düzenlemelere gidilmiştir.

Kaparolu satışın cevazı yönündeki anlayışın devamı olarak günümüzde kaparolu akidleşmenin klasik tabiriyle icâre akdi çerçevesine giren kira ve hizmet sektöründe de geçerli olacağı görüşü benim-

senmiş, meselâ ecîr-i hâs ile (işçi) muhayyerlik süresi sınırlı bir iş akdi bağlantısı yapılması ve akdin tamamlanması durumunda kaparonun ücrete mahsup edilmesi, aksi takdirde ecîr-i hâssa bırakılması câiz görülmüştür. Çağdaş İslâm hukukçularının genel eğilimi kaparolu satışın hisse senetleri ticaretinde veya alıcı ile aracı finans kurumu arasında karşılıklı taahhüdün bulunması şartıyla murâbaha akidlerinden de câiz olduğu yönündedir. Murâbahada sadece aracı kurumun taahhüdü varsa kaparo şartı yalnız onun için câiz olur. Murâbahada taahhüdü câiz görmeyenler kaparoya da cevaz vermezken bağlayıcı olmayan vaadleşmeye cevaz verenlere göre kaparo, mal aracının mülkiyetine geçtikten sonra yani sözleşme safhasında câizdir.

BİBLİYOGRAFYA :

- v. Soden, *AHW*, III, 1436; W. Gesenius, *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament* (trc. E. Robinson, ed. Fr. Brown v.dğr.), Oxford, ts. (Clarendon Press), s. 786; L. Costaz, *Dictionnaire syriaque-français*, Beyrouth, ts. (Imprimerie Catholique), s. 263; *el-Muvaṭṭaʿ*, "Büyû", 1; *Müsne'd*, II, 183; Buhârî, "Şurût", 18, "İcâre", 14; İbn Mâce, "Ticârât", 22; Ebû Dâvûd, "Büyû", 67, "Akziye", 12; İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1409/1989, V, 7; Bâci, *el-Müntekâ*, Kahire 1332, IV, 157-158; Mevhûb b. Ahmed el-Cevâfiki, *el-Mu'arreb* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Tahran 1966, s. 232-233; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-muctehid*, II, 141-142; Mutarrizî, *el-Mugrib fi tertibi'l-mu'rib* (nşr. Mahmûd Fâhûrî - Abdülhamîd Muhtâr), Halep 1399/1979, II, 50-51; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Herrâs), IV, 256-257; Kurtubî, *el-Câmî*, V, 150; Nevevî, *el-Mecmû*, IX, 334-335; İbnü'l-Murtazâ, *el-Bahrü'z-zehhâr*, San'a 1409/1988, III, 295; Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Beyrut 1406/1986, IV, 337-358; Buhûtî, *Keşşâfû'l-kınâ* (M. Emin ed-Dannâvî), Beyrut 1417/1997, III, 195; Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *Şerhu Muhtaşarı Halil*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), V, 78; M. Emin el-Muhibbî, *Kaşdü's-sebil fî'mâ fi'l-lugati'l-'Arabîyye mine'd-daḥîl* (nşr. Osman Mahmûd es-Sînî), Riyad 1415/1994, II, 287-288; Derdîr, *eş-Şerhu'l-kebir* (Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebir* içinde), [baskı yeri ve tarihi yok] (Dâru'l-fikr), III, 63; Şevkânî, *Neylû'l-evlâr*, V, 173; *Mecelle*, md.188; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fikhu'l-İslâmî fi şevbihi'l-cedid*, Dimaşk 1967-68, I, 495-496; Abdürrezzâk Ahmed es-Senhûrî, *Meşâdirü'l-hak fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Beyrut, ts. (el-Mecmau'l-ilmiyyü'l-Arabîyyü'l-İslâmî), II, 92-102; Muhammed el-Emin ed-Darîr, "Bey'ü'l-'arabûn", *Mecelletü Mecma'i'l-fikhi'l-İslâmî*, VIII/1, Cidde 1994, s. 645-669; Abdullah b. Süleyman b. Menî, "Hükümü'l-'arabûn fi 'ukûdi'l-bey' ve'l-icâre", a.e., VIII/1 (1994), s. 671-688; Vehbe Mustafa ez-Zühaylî, "Bey'ü'l-'arabûn", a.e., VIII/1 (1994), s. 689-706; Refik Yûnus el-Misrî, "Bey'ü'l-'arabûn", a.e., VIII/1 (1994), s. 707-743; "el-Karâr", a.e., VIII/1 (1994), s. 793; "Bey'ü'l-'arabûn", *Mu.F*, IX, 93-95.

CENGİZ KALLEK